

ביאורים

בשעה שראה רבי, רבי יהודה הנשיא, שיש לחזק ולקבוע את המסורת שהתקבלה עד כה מפי חכמי כל הדורות סידר וערך את כל המשניות שנאספו עד זמנו בבתי המדרש ובכך 'חתם' את המשנה. כבר לפניו החלו לסדר את השמועות ואת ההלכות של החכמים, ולכתוב את המחלוקות שהיו בבתי המדרש. רבי הוא זה שערך את כל המשניות וסידר אותן באופן שבו אנו לומדים כיום.

ריה"ל מפרט שלושה עקרונות יסודיים בנוגע לאמיתותה של המסורת שהובאה לידינו בידי האמונות של רבי. הראשון הוא הסדר המושלם של המשנה בכל פרטיה, כך שלא ייתכן שתיפול בה טעות. הסדר נוגע בדברים הגדולים של אופן סידור המשניות, ומגיע עד הפרטים הקטנים כמו הדקדוק הלשוני והקיצור בדברים המעיד על עריכה קפדנית.

העיקרון השני הוא הדיוק במסירת השמועות, להביא דבר בשם אומרו כמה דורות לאחור. דבר זה מאפשר לאמת את השמועה ומסיר את החשש שמא משהו בדה את ההלכה במהלך הזמן או לא דייק בה. כי כאשר נאמרת ההלכה בשם חכם מסוים, לו היה יודע אחד מתלמידיו האחרים שהדברים סותרים את מה שלימדו הרב, היה מתווכח על כך. וכבר למדנו שלכל רב היו תלמידים רבים, ואף מצאנו מחלוקות בדברי התנאים והאמוראים המוכיחות עד כמה שמר כל אחד על המסורת שהייתה בידו, ולא הניח לשום דין והלכה להתעוות חלילה.

העיקרון השלישי הוא הסיוע האלוהי בכתיבת המשנה ובהעברת המסורת. כי החכמים שהיו מזוככים כל כך ביראת שמים, בחכמת התורה ובמידות טובות, היו כלי להשראת שכניה. אמנם לא במדרגת הנבואה אך מחשבתם הייתה זכה ביותר עד שזכו לרוח הקודש ולעזר אלוהי בדבריהם.

לכן עלינו לדקדק מאד בדבריהם הקדושים, מתוך שימוש תלמידי חכמים.

הרחבות

אמיתות המסורת

לא יוכל לחבר פְּמוֹתָהּ אִם לֹא בְּעֶזֶר אֱלֹהֵי. ריה"ל מסביר שאמינות דברי חז"ל קבועה בשלושה קווי יסוד ובשל כך לא ייתכן שנפלה בהן טעות: א. חז"ל שקדו רבות על כתיבת התורה שבעל פה ועריכתה (המשנה). יש סדר בפרקים והלכות, אמרו דבר בשם בעל השמועה וכתבו בלשון ברורה וטובה. ב. היו רבים שהעבירו לרבים [לעיל ג כד; לח; מא; נג; סה; ולקמן ג, ג]. ג. לחכמים הייתה 'סייעתא דשמיא' (עזרה משמים) בפסיקתם.

כדברים אלה כותב גם הרמב"ם: א. שקידה על העברת תורה שבעל פה - "ולא היה זמן שלא היתה בו התבוננות" [הקדמת הרמב"ם למשנה, ג]. ב. רבים שמסרו לרבים - "להודיעך אמיתת המסורת והקבלה שהיא אמת, וקיבלוה רבים מרבים" [הקדמת הרמב"ם למשנה, ד]. ג. הקב"ה סייע לחכמים לכוון ההלכה לאמת - "וכאשר השלים רב אשי חיבור התלמוד...לעד עליו די רוח אלהין קדישין ביה" [הקדמת הרמב"ם למשנה, ז].

אלפיים שנות תורה

וְהָיָה שְׁנַת מֵאָה וְחֲמִשִּׁים לְחָרְפֵן בֵּית שְׁנֵי. חורבן בית שני היה בשנת ג'תתכ"ח (3828 לבריאת העולם), אם כן לפי החשבון שעושה ריה"ל חתימת המשנה הייתה בשנת ג'תתקע"ח (3978 לבריאת העולם). כמעט בשנת ארבעת אלפים לבריאה. כך יוצא שעם חתימת המשנה נחתמו אלפיים שנות תורה, כדברי המדרש - "תנא דבי אליהו: ששת אלפים שנה הוי עלמא, שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח" [סנהדרין צז].

שאלות לדין

מדוע דווקא רבי נקרא "קדוש"?

מהו היחס בין התלמוד והמשנה?

סו אָמַר הַחֲבֵר: וְאַחֲרֵיהֶם בְּדוֹר אֶחָד רַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי יוֹסִי וְשִׁמְעוֹן בֶּן עֲזַאי וְרַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן תְּרַדְיָוִן וְחֲבֵרֵיהֶם. וְאַחֲרֵי אֵלֶּה רַבִּי, וְהוּא רַבְּנֵי הַקְּדוּשׁ, וְהוּא רַבִּי יְהוּדָה הַנְּשִׂיא, וְעַמּוֹ רַבִּי נִתָּן וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קַרְחָה וְזוֹלָתָם הַרְבֵּה, וְהֵם סוֹף בְּעֲלֵי הַמְּשֻׁנָּה הַנִּקְרָאִים תַּנְאִים, וְאִין אַחֲרֵיהֶם אֵלָּא הָאֲמוֹרָאִים, וְהֵם אֲנָשֵׁי הַתְּלָמוּד. וְחֲבֵרָה הַמְּשֻׁנָּה בְּשֵׁנַת חֲמִשׁ מֵאוֹת וְשָׁלְשִׁים לְמִנְיַן הַשְּׁטָרוֹת, וְהִיא שְׁנַת מֵאָה וְחֲמִשִּׁים לְחָרְפֵן בֵּית שְׁנֵי, אַחֲרֵי חֲמִשׁ מֵאוֹת וְשָׁלְשִׁים שָׁנָה מִהִסְתַּלַּק הַנְּבוּאָה, נִכְלַל בָּהּ כָּל מֵה שֶׁהִזְכִּירוּ. אֵלֶּה נִקְדָּוֹת מְעֻטּוֹת מִזֵּי רַבּוֹת מְסַפְּרֵיהֶם וּמְסוֹרֹתֵיהֶם.

וְשִׁקְדוֹ עַל הַמְּשֻׁנָּה כְּשִׁקְדֵתֶם עַל הַתּוֹרָה, בְּסִדְרָם אוֹתָהּ וּבְעֵרִיכְתָהּ, וּבְמִסְפַּר הַסְּדָרִים וְהַפְּרָקִים וְהַהֲלָכוֹת, וּבְשִׁמְרֵי הַשְּׁמוּעוֹת, מֵה שִׁיחִיק מִהַמְּשֻׁבָּה שִׁיְהִיָּה זֶה דָּבָר שֶׁהִסְכִּימוּ עָלָיו, וְנִכְלַל בָּהּ מִצְחוֹת הַלְשׁוֹן הַעֲבָרִית הַרְבֵּה מֵה שֶׁאִינוּ נִגְזָר מִלְשׁוֹן הַמִּקְרָא. אֲבָל קִצּוֹר דְּבָרֵיהֶּ, וְיִפִּי סִדְרָהּ, וְטִיב חֲבוּרָהּ, וְהַקְּפַת צְדָדֵי הַעֲנִינִים, עִם הַהֲחֻלְטָה וְהַפְּסִיקָה בְּלִי סְפִיקוֹת וְהַשְּׁעָרוֹת, הֲרִי הֵם בְּגֵדֵי שֶׁהִמְעִין בָּהּ בְּעֵין הָאֲמוֹת יְרָאָה שֶׁבִּשְׁפָר וְדָם לֹא יוּכַל לְחַבֵּר כְּמוֹתָהּ אִם לֹא בְּעֶזֶר אֱלֹהֵי. וְאִין עוֹנִין אוֹתָהּ אֵלָּא מִי שֶׁאִינוּ יוֹדְעֵהּ, וְלֹא הִתְעַסֵּק בְּלִמּוּדָהּ וּבְעִיּוֹן בָּהּ, וְהוּא שׁוֹמֵעַ מִמְּסוֹרוֹת הַחֲכָמִים הַסְּפָרִים הַעֲמֻמִּים הַדְּרָשִׁים, וְיִגְזֹר עֲלֵיהֶם בְּחֻלְשָׁה וְחֶסְרוֹן, כְּפֶאֱשֶׁר גּוֹזֵר אֲדָם בְּחֶסְרוֹן עַל מִי שֶׁפָּגַשׁ אוֹתוֹ מְבֻלֵי נֶסְיוֹן וְחֲבֵרָה מְמֻשָּׁכֶת.

וּמְדַגְמָאוֹת סְמִיכַת מְסוֹרָתָם אֶל הַנְּבוּאָה, אָמְרוּ: "אָמַר רַבִּי נַחֻם הַלְּבָר מְקַבֵּל אֲנִי מִרַבִּי מִיֵּאשָׁא שֶׁקָּבַל מֵאַבְא שֶׁקָּבַל מִן הַזּוֹגוֹת שֶׁקָּבְלוּ מִן הַנְּבִיאִים הַלְּכָה לְמִשְׁנֵי מְסִינֵי". וּמִהִסְתַּיְגָם מִקְבָּלַת הַיְחִידִים, מֵה שֶׁאָמַר אֶחָד מֵהֶם לְבָנוּ, מִצְנָה לְפָנֵי פְּטִירָתוֹ: "בְּנֵי, חֲזוּ בָּהּ בְּאֶרְבָּעָה דְּבָרִים שֶׁהִיִּיתִי אוֹמֵר, אָמַר לוֹ, וְאַתָּה לְמָה לֹא חֲזַרְתָּ בָּהּ? אָמַר לוֹ, אֲנִי שִׁמְעֵתִי מִפִּי רַבִּים וְהֵם שִׁמְעוּ מִפִּי רַבִּים, אֲנִי עֲמַדְתִּי בְּשִׁמְעוֹתֵי וְהֵם עֲמַדוּ בְּשִׁמְעוֹתָם, אֲבָל אֶתָּה שִׁמְעֵתִי מִפִּי יְחִיד, מוֹטָב לְהַזִּיחַ אֶת דְּבָרֵי יְחִיד וְלֶאֱחֹז אֶת דְּבָרֵי מְרַבִּים". וְאַלְהָה נִקְדָּוֹת מְעֻטּוֹת וְטִפְסָה מִיָּם רְאִיוֹת עַל מְעַלְת מְסוֹרוֹת הַמְּשֻׁנָּה. אֲבָל מְסוֹרוֹת הַתְּלָמוּד וּמוֹסְרָיו, יֵאָרְכוּ הַדְּבָרִים בָּהֶם וּבְדַרְכֵיהֶם וּבְמִשְׁלֵיהֶם וּבְמִשְׁלֵיהֶם, וְאִם יֵשׁ בָּהֶם מֵה שֶׁאִינוּ נִחְשָׁב לְנֶאֱמָה הַיּוֹם, הֲרִי כְּפָר הִיָּה בְּדוֹרוֹת הָהֵם נְהוּג וְנִחְשָׁב לְנֶאֱמָה.

מעלת המשניות והדיוק בחיבורן

דבר שהסכימו עליו - בסברה, אלא זו קבלה. מה שאינו נגזר מלשון המקרא - מילים מתקופת המשנה שאינן מופיעות בתנ"ך. ויגזור עליהם - ויקבע על החכמים. חברה - קשר חברתי. עמדותי - לא חזרת בי.

ביאורים

לפעמים יש בדברי חז"ל דרשות הנראות בעינינו תמוהות ורחוקות מאוד מפשט המילים. כמו כן יש גם אגדות שאינן מובנות לנו. על נקודה זו שואל מלך כוזר את החבר, כיצד עלינו להתייחס אל דברי החכמים? לפני שעונה החבר על עצם השאלה הוא רוצה קודם כל להטמיע בלב המלך את היחס הברי והנכון לדברי חז"ל הקדושים. לא מספיק לענות תשובה נקודתית, אלא יש לבנות הסתכלות נכונה כך שגם אם תהיה שאלה נדע לחפש בעצמנו את התשובה ולא נזדקק לעזרה מבחוץ. לכן החבר עונה למלך בשאלה, אם לאחר שהוא נפגש קצת עם דבריהם של חכמינו יש לו עדיין ספק בנוגע לחכמה הרבה שיש בהם והדקדוק הרב שהשקיעו בכתיבת התורה שבעל פה? על כך משיב מלך כוזר שאמנם בהסתכלות הראשונה היה לו שמץ ספק, אך אם מסתכלים על הדברים באופן שמציג החבר, האמת ברורה. לא ייתכן לפרש פסוקים כה ברורים ומובנים באופן אחר. מכך מגיע המלך לשתי מסקנות אפשריות: אפשרות אחת היא שוודאי ישנה כוונה נסתרת בפסוק. לחז"ל הקדושים הייתה מסורת שאינה בידינו, ולכן ידעו כיצד ללמוד את הכוונה הנסתרת הזו אף שאנחנו איננו יודעים אותה. האפשרות השנייה היא שמי שפסק את ההלכה ודרש את הפסוקים אינו מהחכמים שלמדו את פשט התורה. במבט חיצוני הסבר זה נראה מאוד מדעי, ומבחינה 'מחקרית' הוא מוצלח מאוד. אבל לאחר שמלך כוזר לומד מהחבר שלא לזלזל בחז"ל הוא דוחה מיד את ההסבר השני. כי לא יכול להיות שאמורא שמנסה לדקדק כל כך בדברי המשנה ולצורך זה מביא ראיה מפסוק בתורה, לא ידע את פשט הפסוק בתורה.

הרחבות

דרשות חכמים

נאמר אחד משני דברים. החבר עונה על שאלת מלך כוזר (מסעיף סח) ואומר שיש שתי תשובות אפשריות לשאלה כיצד דרשו חז"ל את הפסוקים: א. ההלכה שקבעו חז"ל הייתה מסורה בידם מדורי דורות והפסוק נועד לעזור לזכור את הדין. זוהי 'אסמכתא'. ב. לחז"ל הייתה מסורת בדרכי לימוד הפסוקים שאינה ידועה לנו. לא ניתן להסתפק בתשובה הראשונה, משום שיש הלכות שחכמים לומדים ומחדשים מסבא ומיהיקש, שלא נתקבלו במסורת משום שהן 'ענפים' ופרטי הלכות (עיינו לעיל ג מט).

מדברי הרמב"ם נראה שהוא מסכים חלקית עם דברי ריה"ל. א. 'אסמכתא' מן הפסוקים להלכה שקבעו חז"ל אינה פשט הפסוק אלא מטרתה שיזכרו את ההלכה. מכל מקום, רק במקומות מועטים שבהם נאמר 'הלכה למשה מסיני' אנו לומדים מהפסוק בדרך אסמכתא. ב. לחז"ל הייתה מסורת כיצד לדרוש את התורה בשלוש עשרה מידות, ופסקו את ההלכה על פי סבא והיקש. אך הרמב"ם לא אומר שהיו לחז"ל סודות מיוחדים שאינם ידועים לנו, אלא מדגיש שלמדו מהי ההלכה דווקא על-פי שכלם. אולם, יש מעט מקומות שבהם ההלכה מקובלת במסורת, שם תהיה הדרשה בדרך רמז (הקדמת הרמב"ם למשנה, ג).

אסמכתא

כסמן להקל לזכרם. הריטב"א חולק ומסביר "שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיר הקב"ה שראוי לעשות כן, אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים... אבל התורה העירה בכך, ומסרה חיוב הדבר לקבוע לחכמים אם ירצו". לפי פירושו 'אסמכתא' היא כמו רמז שכתב הקב"ה לחכמים בתורה, שעל פיו יפסקו את הדין ולכן יש לה תוקף חזק יותר ('ריטב"א ראש השנה טז. ועיין מהר"ל באר הגולה, באר ראשון).

שאלות לדין

האם כל האסמכתאות שבתלמוד הן רק סימן?

האם גם היום אפשר לתת רמזים ואסמכתאות מהתורה לדינים ולהלכות?

סח אָמַר הפּוֹזְרִי: כְּמוֹ כֵּן אֲנִי רוֹאֶה בְּפִרְטֵי דְבָרֵיהֶם מֵה שֶׁמְעַרְעֵר אֶת מֵה שֶׁאַתָּה מְתָאֵר מִפְּלִלְוֵיתֵיהֶם, כְּהוֹצֵאָתָם אֶת פְּסוּקֵי הַתּוֹרָה אֶל פְּנִים שֶׁמְרַחֵק אוֹתָם הֵקֵשׁ, וְיַעֲדוּ הַנְּפִשׁוֹת שֶׁלֹּא הֵיטֵב הַפְּנִיָּה בְּאוֹתוֹ הַפְּסוּק מֵה שֶׁזְּכָרוּהוּ, פֶּעַם בְּדִינֵים וּפְעַם בְּדָרְשׁוֹת, וְכֵן מֵה שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מִהַגְּדוֹת וּמַעֲשֵׂיאוֹת שֶׁמְרַחֵק אוֹתָן הַשְּׂכָל.

סט אָמַר הַחֲבֵר: הֲרֵאִית מֵה שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מִהַדִּיק וְהַחֲקִירָה בְּפִרוּשׁ הַמְּשֻׁנָּה וְהַפְּרִיטָא, וּמֵה שֶׁמַּגִּיעִים בְּזֶה לְדַקְדּוּק וְאִמּוּת מְבִלִי לְוִתֵּר בְּמִלָּה, כֹּל שֶׁכֵּן בְּעֵנְיָן?

ע אָמַר הַפּוֹזְרִי: רֵאִיתִי מֵה שֶׁהוּא לְמַעַלָּה מִכֹּל וּפּוֹת, אֲלֵא הוּא הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר אִין לְהַרְהֵר אַחֲרָיו.

עא אָמַר הַחֲבֵר: הֲאֵם אֶפְשָׁר לְחַשֵּׁב עַל מִי שֶׁיְדַקְדֵּק זֶה הַדַּקְדּוּק שֶׁהוּא אִינוּ יוֹדֵעַ מִהַפְּסוּק מֵה שֶׁנִּדְעָהוּ אֲנַחְנוּ?

עב אָמַר הַפּוֹזְרִי: זֶה אִי אֶפְשָׁר, אֲךָ הַדָּבָר עַל אֶחָד מִשְׁנֵי פְּנִים, אוֹ שֶׁאֲנַחְנוּ לֹא נִדְעָ דָּרְכֵי פְּרוּשִׁים לַתּוֹרָה, אוֹ שֶׁמְפָרְשֵׁי הַהֲלָכָה אִין הֵם הַמְּפָרְשִׁים אֶת הַתּוֹרָה. וְזֶה הֵפֵן הַשְּׁנֵי בְּטָל. וְלַעֲתִים רְחוּקוֹת נִרְאֶה לָהֶם פְּרוּשׁ פְּסוּק שֶׁמְסַפֵּים לְהַקְשׁ וּלְנִרְאָה מִהַמְּלוּת, כְּמוֹ שֶׁאִין אָנוּ רוֹאִים לָהֶם פְּרוּשׁ הַלָּכָה אֲלֵא בְּתַכְלִית הַהֲתַאֲמָה לְהַקְשׁ.

עג אָמַר הַחֲבֵר: אֲבָל נֹאמַר אֶחָד מִשְׁנֵי דְבָרִים, אוֹ שֶׁהֵיוּ לָהֶם סוּדוֹת שֶׁנִּעְלָמוּ מֵאֲתָנוּ בְּדָרְכֵי הַפְּרוּשׁ הַתּוֹרָה, הֵיוּ אֲצֵלָם בְּקַבְּלָה בְּשִׁמוּשׁ שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מְדוּת, אוֹ שֶׁהִבְאֵתָם הַפְּסוּקִים הֵיָא עַל דֶּרֶךְ הַסִּמּוּךְ הַנִּקְרָא אֲצֵלָם אֶסְמִכְתָּא, שֶׁהֵם שְׁמִים אוֹתָהּ סִמּוּךְ לְקַבְּלָתָם, כְּמוֹ שֶׁשָּׂמוּ אֶת "וַיִּצְוֵהוּ ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ הָעֵץ אָכַל תֹּאכַל" סִמּוּךְ לְשִׁבְעַת מִצְוֹת שֶׁנִּצְטָווּ בְּנֵי נֹחַ: "וַיִּצְוֵהוּ" אֱלֹהֵי הַדִּינִין, "ה'" זוֹ בְּרַפְתָּ הַשֵּׁם, "אֱלֹהִים" זוֹ עֲבוּדָה זָרָה, "עַל הָאָדָם" זוֹ שְׁפִיכוֹת דָּמִים, "לֵאמֹר" זֶה גְלוּי עֲרִיוֹת, "מִכֹּל עֵץ הָעֵץ" זֶה גְזֵל, "אֲכַל תֹּאכַל" זֶה אֵיבָר מִן הַחַי. מֵה רְחוּקִים אֱלוֹ הַעֲנִינִים מִן הַפְּסוּק הַזֶּה, אֲבָל אֲצֵל הָעַם בָּאוּ בְּקַבְּלָה אֱלוֹ שִׁבְעַת מִצְוֹת, וְתָלוּ אוֹתָן בְּזֶה הַפְּסוּק כְּסִמּוּךְ לְהַקְל לְזִכְרָם. וְאוּלַי שְׁנֵי הַפְּנִים יִשְׁנֵם אֲצֵלָם בְּפִרוּשׁ הַפְּסוּקִים, אוֹ שֶׁיֵּשׁ שָׁם פְּנִים נִסְתָּרִים מֵאֲתָנוּ. וּמִן הַדִּין שֶׁנִּסְמַךְ עֲלֵיהֶם, מֵאַחַר שֶׁנִּתְאֲמַתָּה חֲכָמְתָם וְיִרְאָתָם וְהַשְׁתַּדְּלוּתָם, וְיִקְהֵלָם הַגְּדוֹל אֲשֶׁר לֹא תִתְּנֵן בּוֹ קְנוּיָהּ, וְלֹא נִחְשָׁד בְּמֵאֲמָרָם, אֲלֵא נִחְשָׁד בְּהַבְּנָתָנוּ, כְּמוֹ שֶׁנַּעֲשֶׂה בַּתּוֹרָה וּמֵה שֶׁנִּכְלָל בָּהּ מִדְּבָרִים שֶׁאִינָם מְתִישְׁבִים בְּנִפְשׁוֹתֵינוּ, וְאִינָנוּ מְטִילִים סִפְּק בְּדָבָר מֵהֶם, אֲלֵא נִיחַס אֶת קֶצֶר הַהֲשָׁגָה לְנִפְשׁוֹתֵינוּ.

בנים - אופנים, פירושים. **הפן השני בטל** - לפי שוודאי הוא שמפרשי התורה הם מפרשי ההלכה (המשנה). **נראה להם** - נראה אצלם.

ביאורים

בנוגע לשאלתו השנייה של מלך כוזר על האגדות עונה החבר ארבע תשובות אפשריות, מתוכן נראה היום שלוש מהן בעזרת ה'. ריה"ל מסביר שחז"ל משתמשים בדרכי סיפור על מנת להעביר רעיונות עמוקים. דרך זו מצויה גם בקרב סופרים המספרים סיפור כדי להעביר מסר. זהו כלי מצוין משום שאינו מפעיל רק את כלי הלוגיקה שלנו (לא רק השכל מעבד את המידע החדש) אלא את כל החושים שלנו. כשאנו שומעים סיפור אפשר ממש לחוש, לראות, להריח ולשמוע. על ידי כך אפשר להבין את הרעיון הטמון בדברים בצורה מוחשית וחיה יותר, וממילא גם להפנים את הרעיון. יש מאמרי חז"ל אחרים שנראים משונים בעינינו משום שהם דיברו על דברים שראו ברוח קודשם. הדבר דומה לכפר נידח ופרמיטיבי שלפתע הגיע אליו אדם מהישוב והתחיל לספר לתושביו על פלאי הטכנולוגיה, דברים שנשמעים להם רחוקים מהדמיון ומשונים מאד. לצערנו, כך גם אנחנו, כיוון שאין בינינו מי שהגיע למדרגתם של חז"ל הקדושים דבריהם נראים רחוקים בעינינו, לא מחמת חיסרון שיש בהם חלילה, אלא מקטנותנו אנו. סוג שלישי של מאמרי חז"ל הוא המשלים. משל הוא סיפור בעל שתי משמעויות שונות, חיצונית ופנימית. המשמעות החיצונית נראית פשוטה וברורה, ובכך גורמת לזלזול בקרב מי שרואה את המשלים ולא מדקדק בהם. אך האמת היא שיש משמעות פנימית ועמוקה שהיא העיקר, והיא נושאת עמה חכמה רבה. המשל הוא כלי מצוין להעברת רעיונות עמוקים בדרך שלא ייפלו לידי ההמון. חינוך האומה והנהגת הכלל הם תחומים שחכמי הדור צריכים להוביל. הם מורי הדרך האמיתיים ולהם החכמה הדרושה לכך. כיוון שהמדרשים נאמרים בדרך משל, רק להם יש הגישה להבין את דבריהם ולהעבירם להמון.

הרחבות

אגדות חז"ל

ובאשר להגדות. כעת ניגש החבר לענות על שאלתו השנייה של ריה"ל (בסעיף סח). ריה"ל מבדיל בין ארבעה סוגי אגדות: א. יש אגדה שמטרתה להביע רעיון מסוים, ולצורך כך מתוארת בסיפור שלא באמת יכול להתקיים. למשל- "כשירד ריבון העולמים למצרים" מבטא את הרעיון שיציאת מצרים הייתה ברצון ה'. ב. מראות רוחניים של חז"ל. ג. משלים שכלפי חוץ נראים פשוטים אך טומנים בתוכם חכמה גדולה. ד. אגדות שאין בהן פשט ברור, ויש לעיין בדבריהם כדי לעמוד על כוונתם.

הרמב"ם מדגיש בעיקר את הסוג השלישי שבאגדות חז"ל, היינו המשלים. "כי דבריהם יש להם, נגלה ונסתר... על דרך חידה ומשל" [הקדמה לפרק חלק ג; ועיין עוד הקדמת הרמב"ם למשנה, ה]. ניתן לראות שהרמב"ם מבאר אגדות חז"ל גם באופן הרביעי שהציג ריה"ל (עיין הקדמת הרמב"ם למשנה, סוף פסקה ה). גם את הסוג הראשון מצאנו בדברי הרמב"ם, שאומר על שני סוגי אנשים שלא הבינו את עומק דברי חז"ל "ולא הבינה אחת משתי הכיתות שהם על צד מליצות השיר" [מורה נבוכים ג, מג]. את הסוג השני שראינו בחלוקה של ריה"ל לא מצאנו אמנם בדברי הרמב"ם, אך ר' אברהם בן הרמב"ם שהושפע מאוד מדרכו של אביו כותב "ונוסף לזה חלק המעשיות שמתחלק לארבעה, ומהם השני- שנראו בחלום כדרך הנבואה" [מאמר על אגדות חז"ל].

שאלות לדין

מהי הדרך הנכונה לעיין באגדות חז"ל?

הייתכן שהאגדות שבתלמוד נכתבו בעבור "אחד בדור או בדורות"? לשאר האנשים אין מה ללמוד מהם?

ובאשר להגדות, הרי יש מהן המשמשות הצעה והקדמה לענין שרוצים לחזקו ולאשרו, כגון: "אמרו כשירד רבון העולמים למצרים", לחזק את האמונה שיציאת מצרים אמנם הייתה בכונה מה', לא במקרה ולא באמצעים פתחבולות בני אדם ורוחניות כוכבים ומלאכים ושדים, וכל אשר יעלה על לב החושב, אלא בדברו יתעלה לבדו. ואמרו על דרך מה שאומרים 'כפיכול', רצונם לומר: אם היה יכול לקרות כך וכך - היה כך וכך. ואף על פי שזה אינו בתלמוד, ואינו נמצא אלא בקצת הסדורים, אך עם זאת פאשר תמצא כמוהו הרי הוא על דרך זו, כמו שאמר מיכיהו לאחאב: "ראיתי את ה' ישב על כסאו וגו' ויאמר ה' מי יפתה את אחאב וגו' ויצא הרוח" וגו', ושאר המאמר, ולא היה באמת יותר מאמרו "הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה", ומה שזילת זה הקדמה והצעה מליצית, מאמצת ומחזקת את המאמר הזה שהוא אמת.

ומהן ספורים מפראות רוחניים שראוים. אין להתפלל על החסידים ההם שיראו צורות, מהן דמיוניות, לעצם התיחדותם וזכור שכליהם, ומהן צורות שיש להן מציאות מבחוזן, כמו שראו אותן הנביאים, וכן בת קול שלותה אותם בבית שני, מדרגה למטה מהחזון והדבור. ואל יחשב לרחוק מה שאמר ר' ישמעאל: "שמעתי בת קול שפונה קינה", וזולת זה, היות שהתבאר מפעמד משה ואלהו מה שעושה זה אפשרי, וכאשר באה בו ההגדה הנאמנה - חזבים לקבלו. ופרש אמרו "אוי לי שחרבתי את ביתי" פאשר פרש "וינחם ה' ויתעצב אל לבו". ומהן מה שהן משלים, מנחמים לסודות חכמות שנמנע גלויים, הואיל ואין תועלת בהם להמון, והם מציעים לחקירה וחיפוש ליחידים, וזכה בהם מי שראוי להם, אחד בדור או בדורות.

הצעה - יסוד, בסיס. **שזה אינו בתלמוד** - מאמר חז"ל זה 'אמרו כשירד ריבון העולמים' וכו'. **ולא היה באמת** - שהרי ה' אינו יושב על כסא, אלא זו מליצה. **מציאות מבחוזן** - מציאות ממשית, ולא רק בדמיון. **לרחוק** - לתמוה. **ויפרש אמרו או לי וכו'** - מאמר זה תמוה כי משמע שהקב"ה מתחרט על מעשיו.

ביאורים

אתמול למדנו על שלושה סוגי מדרשים המופיעים בדברי חז"ל. הסוג הרביעי הוא מדרש שגם כלפי חוץ אין בו פשט ואי אפשר להבין את כוונתו. במדרש כזה יש להעמיק כדי להבין מה כוונת חז"ל בדברי המדרש. ריה"ל מביא לדוגמה את המאמר "שבעה דברים קדמו לעולם", האם ייתכן שמשוה באמת היה קודם שנברא העולם? אלא ודאי שיש בכוונת חז"ל לומר רעיון בעל תוכן. בשונה מהמשלים שאפשר להבין את הפשט החיצוני של הדברים, בסוג זה של מדרש אין לדברים כלל הבנה אלא אם נראה את העומק שבהם. לאחר שריה"ל נותן לנו הדרכה מפורטת ומעשית כיצד עלינו ללמוד את דברי חז"ל הוא מוסיף נקודה חשובה נוספת. כאשר אנחנו בכל זאת פוגשים במדרש שאנחנו לא מצליחים למצוא לו הסבר ברור ומניח את הדעת, שלא נטעה לחשוב חלילה שמצאנו פגם בדברי חז"ל הקדושים. אלא פשוט איננו מבינים את דבריהם, כפי שלימדו אותנו חכמים "כי לא דבר ריק הוא מכס [דברים לב, מז], ואם ריק-מכס!" [בראשית רבה א, יד]. לצורך כך ריה"ל פורס בפנינו את האופי של הגמרא ואת האופן שבו נכתבה. התלמידים שמעו את רבותיהם דורשים בהלכות ובאגדות בבית המדרש ובגלל זהירותם הרבה בדברי הרב העתיקו את דבריו במדויק. לכן אם הרב קפץ לנושא אחר באמצע הדברים העתיקו גם את דבריו בנושא זה, ואנו איננו מבינים את ההקשר. כך העתיקו התלמידים דברים שאף הם עצמם לא הבינו, ולכן אלינו הגיעו הדברים באופן לא מובן מספיק. לכן אומר ריה"ל שאם נמצא בדבריהם משהו הסותר את ההיגיון ואת השכל הישר אין לנהוג על פיו, כי מסיבה כלשהי איננו מבינים את כוונתם. אמנם כל זה הוא דווקא בדברי אגדה, בהלכה אין לזוז מדבריהם גם אם הם נראים לנו תמוהים.

הרחבות

ישראל קדמו לעולם

שבעה דברים נבראו קדם לעולם. ה'קול יהודה' מעיר שמדרש זה מופיע בדברי חז"ל בארבעה מקומות, אלא שבשלושה מהם מוזכרים רק שישה דברים ללא ישראל. ריה"ל בחר דווקא במדרש זה [בראשית רבה א, ה] מפני שהוא מדגיש ביותר את סגולת ישראל.

מאמרים שקשה להסבירם

שיש בתלמוד דברים שאיננו יכול לספק אותם לגביהם. הרמב"ם אומר שאם אדם רואה שחכמים חלקו בענייני מדע וטבע, יחיד מול רבים, ודברי היחיד נראים כסותרים את השכל הישר, אין ללכת אחר היחיד. זאת משום שלוש סיבות: א. ייתכן ולא הבין את דבריו כראוי. ב. אולי יש רמז בדבריו ואיננו יודעים מהו. ג. שמא אמר את דבריו דווקא לגבי מעשה שבא לפניו, ולא היה אומר כך לכל אחד [אגרת לחכמי מונטפסליר. ועיין עוד בדברי החבר לעיל ג, טז].

מסורת בענייני אמונה

במה שאינו במתור ובאסור. רבנו בחיי כותב שבענייני אגדה אין הכרעה ופסיקה כדעה אחת, לכן כל אחד יכול לחדש ולפרש על-פי דעתו [הקדמה לחובות הלבבות]. הרב קוק חולק על שיטה זו ומביא ראיה מהירושלמי האומר כי "דבר ה' זו אגדה", מכאן נלמד שיש מסורת והכרעה אף בדברי אגדה [אגרות רי"ה א קג; שב]. הרב דסלר מעיר שאם אדם לומד מדרש חז"ל בעל הדרכה נפשית שהוא אינו מתחבר אליו כי אינו במדרגה זו, אינו מוכרח לנהוג כעת על פי הדרכת חז"ל זו [מכתב מאליהו ד עמוד 354-353].

שאלות לדין

בנוסחאות התלמוד שבידינו במקום צדיקים קדמו לעולם, כתוב שהתשובה קדמה לעולם. לאור דברי ריה"ל, מהי משמעות הדבר? מדוע כמעט לא מוזכר בתורה עניין גן עדן?

וימהן הנראות תמוהות ותתבאר פונתן במעט עיון, כגון אמרם: "שבעה דברים נבראו קדם לעולם, גן עדן ותורה וצדיקים וישראל וכסא הכבוד וירושלים ומשיח בן דוד", בדומה למאמר החכמים: סוף מעשה במחשבה תחלה, וכאשר היתה פונת החכמה בבריאת העולם התורה, אשר היא עצם החכמה, ונושאייה הם הצדיקים, וביניהם שורה פסא הכבוד, והצדיקים באמת לא יהיו אלא מסגלה, והם ישראל, ואין מתאים להם אלא המיוחד שבמקומות, והיא ירושלים, ולא ינהלם אלא הנכבד שבבני אדם, והוא משיח בן דוד, ואחרייתם והליכתם לגן עדן, חייב שינחו אלה נבראים בכח קדם לעולם. ומן הנראות תמוהות גם כן, מה שזכר מ"עשרה דברים נבראו בין השמשות, פי הארץ ופי הבאר ופי האותן" וגו', להתאים בין התורה והטבע, פי הטבע אומר במנהג, והתורה אומרת בשנוי המנהג, וההתאמה ביניהם פי המנהגים אשר שנו אמנם הם בטבע, מפני שברצון הקדום התנה בהם ונבנה עליהם מושפת ימי בראשית.

ולא אכחד ממה, מלך פזר, שיש בתלמוד דברים שאיננו יכול לספק אותם לגביהם, ולא לכללם בתחום, והם אשר נכללו בתלמוד בשל השתדלות התלמידים, בגלל מה שהיה קים אצלם שאפלו שיחת חכמים צריכה תלמוד, ומה שהיו נזהרים שלא יאמרו אלא מה ששמעוהו מרבותיהם, עם השתדלותם למסר כל מה ששמעו מרבותיהם, ונזהרים בזה במלותם בעצמן, ויש אשר לא הבינו ענינם, ואמרו שפך קבלנו ושמענו, ופעמים שהיו לרב בזה פונתו שנעלמו מתלמידיו, והגיע הדבר אלינו והקלנו בו ראש מפני שלא ידענו פונתו. אך כל זה במה שאינו במתור ובאסור, לפיכך לא נחוש לו, ואינו מפריע בחבור, עם האפנים אשר הזכרנו.

עד אמר הכוזרי: כבר הטיבות את לבי וחזקת אמונותי בקבלה. ואני רוצה עתה שתטעימני מחכמותיכם, אחר שתוסיף לי באור בשמות ה' יתעלה, ותרחיב לי בזה מעט בעזרת ה'.

אגדות שנשכח פירושן

ונושאים - של התורה. ינהלם - ינהיגם. בכח - ולא בפועל, במחשבה. הטבע אומר במנהג - העולם פועל על פי חוקי טבע קבועים הנוהגים בו. התורה אומרת בשנוי המנהג - שה' מנהיג את העולם בהשגחה ניסית. אשר שנו - הניסים. בחבור - בתלמוד. עם האפנים אשר הזכרנו - אם ייבחנו דברי חז"ל ככל האמור.

ביאורים

בסוף המאמר הקודם טיים המלך בבקשה שהחבר יסביר את שמות הקב"ה. החבר, בסימנים הראשונים של מאמר זה מרחיב בביאור השמות. למה הסוגיה הזו חשובה כל כך? למה השמות השונים של הקב"ה מעניינים את המלך? המלך רוצה להיפגש עם ריבונו של עולם. אך אין יכולת להיפגש עם הקב"ה בכבודו ובעצמו. הדבר דומה למפגש של אדם עם חברו. אי אפשר להיפגש עם נשמתו של החבר, אפשר להיפגש רק עם הגילויים החיצוניים שלו, עם ההתנהגות שלו, עם הבעת פניו, ועם מעשיו ודיבוריו. רק כך נפגשים עם חבר. החבר גם נראה אחרת במקומות שונים. האישיות שלו מתגלה בגווניו אחרים במקומות שונים. בעבודה הוא מורה בבית ספר. בבית הוא אבא לילדיו ואח לאחיו. אולי הוא גם משמש כמתנדב במד"א. בכל מקום הוא נראה אחרת ונקרא בשם אחר. השם הזה מגלה חלק מאישיותו. כשילדו קורא לו 'אבא' הוא מבטא חלק ממהותו. כשכיתה קוראים לו 'המורה' זהו עוד גילוי של אישיותו. הדבר דומה לקב"ה. אנחנו פוגשים אותו דרך התגלותו במציאות, והוא נקרא בשמות שונים לפי התגלותו אלינו, אבל הוא אחד ויחיד.

השם 'אלוהים' - משמעותו שהקב"ה שולט על כל הכוחות בעולם. האש והמים, הצונאמי ורעידת האדמה, החום והקור, כל אלו נתונים לשליטתו. הוא זה שמנווט את כולם. כולם שליחו ומשרתיו. פירוש המילה אינו 'ריבוי כוחות' (הרי אמונה בריבוי כוחות היא עבודה זרה), אלא 'הקב"ה הוא מקור כל הכוחות' (ולכן אין לומר 'אלוהים אדירים' שמשמעותו הרבה אלוהים, אלא 'אלוהים אדיר').

השם המיוחד של הקב"ה שמבטא באופן הכי מדויק את מהותו (כמובן לפי קליטתנו) הוא השם שנכתב ולא נקרא-יוד הָא וְ הָא. זהו השם הכי מבטא מכיוון שהוא אומר שהקב"ה הוא מעל הזמן ומעל הטבע. הוא לא רק המנהיג של כל המציאות אלא גם השורש האינסופי שלה.

הרחבות

מהות השם א-לוהים

אַלֹהִים תֹּאמַר לְשׁוֹלֵט בְּדָבָר מִה וּמוֹשֵׁל בּוֹ - הרמב"ם הגדיר את המושג אלוהים בדומה לריה"ל: "כי אלהים שם השופטים, "עד האלהים יבא דבר שניהם" ולזה הושאל זה השם למלאכים, ולבורא להיותו שופט על המלאכים" (מורה נבוכים חלק ב פרק ו). ובמקום אחר כתב: "כי שם אלהים משתתף לשם ולמלאכים ולשופטים מנהיגי המדינות, וכבר ביאר אונקלוס הגר עליו השלום והאמת מה שבארו, כי אמרו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע, רוצה בו הענין האחרון, אמר ותהון כרברביא (ותהיו כאנשים חשובים)" (מורה נבוכים א, ב).

בדברי ריה"ל ראינו ששם אלוהים הוא תואר, אולם בודאי כשנכתב בהקשר של שם ה', יש בו קדושה וכדברי הגמרא: "אלו הן שמות שאין נמחקין: כגון אל, אלהיך, אלהים, אלהיכם..." [שבועות לה:]. וכך פסק הרמב"ם: "ושבעה שמות הם, השם הנכתב יו"ד ה"א וא"ו ה"א והוא השם המפורש, או הנכתב אדני, ואל, אלוה, ואלהים, ואלהי, ושדי, וצבאות, כל המוחק אפילו אות אחת משבעה אלו לוקה" [יסודי התורה ו, ב].

דבר זה ששם אלוהים הוא שם תואר, מופיע מפורשות בדברי ה'אבן-עזרא' שכתב בפירושו ששם א-לוהים אינו שם עצם אלא שם תואר: "וזה השם איננו שם העצם, רק שם תאר כאשר אפרש".

שאלות לדיון

לפי דברי החבר, מה צריך לכוון כשאומרים "ה' הוא האלוהים" ומדוע אם אומרים בסדר הפוך "אלוהים הוא..." זה עבודה זרה?

יש המבארים שלגויים אין את היכולת לתפוס את אחדות המציאות כמו ישראל. מה דעתך?

מאמר רביעי

משמעות השם 'אלוהים'

א אָמַר הַחֵבֶר: אֱלֹהִים תֹּאמַר לְשׁוֹלֵט בְּדָבָר מִה וּמוֹשֵׁל בּוֹ. יֵשׁ שְׂיֵהִיָּהּ בְּכָל, כְּשִׁרְוֹצִים לֹמֵר בּוֹ מוֹשֵׁל הָעוֹלָם כְּלוּ, וְיֵשׁ שְׂיֵהִיָּהּ בְּחֵלֶק, כְּשִׁרְוֹצִים לֹמֵר בּוֹ כֹּחַ מִכּוּחַת הַגְּלָגֶל, או טָבַע מִן הַטְּבָעִים, או מוֹשֵׁל מִבְּנֵי אָדָם. וְאִמְנֵם נִבְנָה הַשֵּׁם הַזֶּה בְּלִשׁוֹן רַבִּים, לְפִי הַשְּׂמוּשׁ הַנְּפוּץ שְׂיֵהִיָּהּ נוֹהֵג בֵּין הָאֱמוּנוֹת, שְׂיֵהִיָּהּ לֹאֲחִים לָהֶם צְלָמִים וּמֵאֲמִינִים שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם מִשְׁפָּן לְכּוּחַת גְּלָגְלִיִּים וּמִה שְׂדִימוֹה לָזֶה, וְכָל אֶחָד מֵהֶם אֶצְלָם אֱלוֹהִים, וּלְפִיכֵךְ קוֹרְאִים אֶת הַפְּלֵל אֱלֹהִים, וְנִשְׁבָּעִים בָּהֶם, וּכְאִלוּ הֵם מוֹשְׁלִים עֲלֵיהֶם. וְהֵם מִתְרַבֵּים בְּרַבּוּי הַכּוּחַת הַמְּנַהִיגִים אֶת הַגּוֹף וְהַכּוּחַת הַמְּנַהִיגִים אֶת הָעוֹלָם. כִּי הִנֵּה הַכּוּחַת הֵם כְּפוּי לְסִבּוֹת הַתְּנוּעוֹת, כִּי כָל תְּנוּעָה הִיא מִכֹּחַ זִילַת כֹּחַ הַתְּנוּעָה הָאֲחֵרָת, שְׂיֵהִיָּהּ גְלָגֶל הַשְּׂמֶשׁ וְגְלָגֶל הַיָּרֵחַ אֵינָם מְהַלְכִים בְּכֹחַ אֶחָד אֲלָא בְּכּוּחַת מִתְחַלְפִים. וְלֹא שְׂעוּ אֶל הַכֹּחַ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר מְמַנֵּנוּ נִבְעוּ כָל הַכּוּחַת הָאֲלֵה, אִם מִכֹּפְנֵי שְׂלֵא הוֹדוּ בּוֹ, וְטָעְנוּ כִּי קְבוּץ הַכּוּחַת הָאֲלֵה הוּא שְׂמִכְנִים אוֹתוֹ אֱלוֹהִים, וְשֶׁהַנְּפֶשׁ גַּם כֵּן אֵינָה אֲלָא קְבוּץ הַכּוּחַת הַמְּנַהִיגִים אֶת הַגּוֹף, או שְׂהוֹדוּ בְּאֱלֹהִים אֶךְ הִיא רְחוֹק בְּעֵינֵיהֶם שְׂתוֹעִיל עֲבוֹדָתוֹ, וְחִשְׁבוּ שֶׁהוּא נִעְלָה וּמְרוֹמָם מְשִׁיִּדְעֵנוּ, כֹּל שֶׁכֵּן שְׂיֵשְׁגִיחַ עֲלֵינוּ, יִתְעַלֶּה ה' מִמֵּאֲמָרָם, וְנִמְצָא שְׂלֵא הִיוּ עוֹבְדִים דְּבָר אֶחָד, אֲלָא רַבִּים, קוֹרְאִים אוֹתָם אֱלֹהִים, כְּלָל הַכּוּלָל אֶת הַסִּבּוֹת בְּלִי פְרוּט. וְהִזְיִיק וְהִיִּתְרוֹן אֲמָנָם הֵם בְּשֵׁם הַנִּכְתָּב בְּיֹד הָא וְ הָא, יִתְבַּרַךְ וְיִתְרוֹמָם, וְהוּא שֵׁם פְּרָטִי, רֹמְזִים אֵלָיו בְּתַאֲרִים, לֹא בְּמִקּוֹם, מֵאֲחֵר שְׂלֵא הִיא נוֹדַע אִם הִיא נִקְרָא אֱלֹהִים בְּאִפְסוֹן כְּלָלִי, וּלְפִיכֵךְ נִקְרָא ה' בְּיַחֲדוּת. כְּאִלוּ שְׂאֵל שׁוֹאֵל: אֵיזֶה אֱלֹהִים הוּא אֲשֶׁר רְאוּי שְׂיִעֲבֹד, הַשְּׂמֶשׁ, או הַיָּרֵחַ, או הַשְּׂמַיִם, או הַמְּזֻלוֹת, או אֶחָד הַכּוֹכָבִים, או הָאֵשׁ, או הַרוּחַ, או הַמְּלַאכִים הַרוּחָנִיִּים, או זִילַת זֶה, שְׂיֵהִיָּהּ לְכָל אֶחָד מֵהֶם פְּעֻלָּה וּמְשֻׁלָּה, וְכָל אֶחָד מֵהֶם סִבָּה בְּהִנְיָה וּבְהַפְסָד. וְתִהְיֶה הַתְּשׁוּבָה: ה', כְּאִמְרָה: כְּלוּי, בְּשֵׁם פְּרָטִי, כְּמוֹ רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן, אַחֵר שְׂיִיבֵן מִמֵּלֶת רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן אֲמַתַּת עֲצָמֵיהֶם.

אלהים - שם "אלוהים". **משכן לכוחות גלגליים** - כוחות של הגלגלים (מערכות כוכבים) שוכנים באותו פסל. **את הכלל** - כלל הכוחות המנהיגים את העולם. **מתרבים ברבוי הכחות** - מספרם כמספר הכוחות. **מכח זולת כח** - מכוח מסוים השונה מכוח הפועל תנועה אחרת. **שעו** - פנו. **הכח הראשון** - ה' המנהיג את כל הכוחות. **וטענו כי וכו'** - יש בעולם ריבוי כוחות הנקראים יחד "אלוה" ואין כוח המנהיג את כל הכוחות כולם. **יתעלה ה' ממאמרם** - ה' נעלה יותר מהבנת הפילוסופים בו. **כלל הכולל את הסיבות** - כלל הכוחות שמניעים את הפעולות שבעולם. **רומזים אליו בתארים לא במקום** - מכנים אותו בתארים (כמו: "הגדול", "הגיבור"), אבל לא במקומות ועצמים (כמו: "זה"). **מאחר שלא היה נודע** - מוסב על "הוא שם פרטי". **אמתת עצמיהם** - על מי מדובר.

ביאורים

למלך אין בעיה עם השם 'אלוהים'. זו התגלות שגם גויים יכולים להבין. כל אדם שמסתכל על המציאות רואה שיש הרבה כוחות שמתנגשים זה בזה. המים והאש, השמש והעננים, החול והים, והעולם ממשיך להתקיים. אין זה אלא שיש 'מישהו' עליון שמנווט את הכול. גם פרעה האמין באלוהים. כשיוסף פתר את חלומותיו הוא אמר שרוח אלוהים בו. יוסף אינו מבין רק בתחום אחד, בענייני חלומות, תחום שהוא מיסטי, אלא גם בענייני ניהול ממלכה ובפתרון משברים. זה אדם שרוח אלוהים בו, אדם שהוא בעל כשרונות רבים ושידיו רב לו בתחומים שונים. אך מי הוא האלוה שמנווט את העולם? אנחנו יכולים רק לשער מי הוא, ולהביא ראיות והוכחות על קיומו, אך אפשר לטעות בקלות לגבי זהותו. רק מפגש ישיר עם הקב"ה מסיר את כל הספקות. משל למה הדבר דומה? לעני שכל בוקר בשעה שמונה מניחים לחם טרי וחלב על סף דלתו. הוא פותח את הדלת ומתפעל. הוא מתחיל לחשוב מי הוא האלמוני שנותן לו את האוכל. ראשית לכול הוא בטוח שהוא נדיב לב ובעל מידות טובות. אך מי הוא? האם איש או אישה? אולי הוא בכלל ארגון צדקה? אולי זה השכן ממול שיודע עד כמה חסר לו? והוא מתחיל לחשוב מחשבות ולהסיק מסקנות לגבי זהותו של הנותן. קרוב לוודאי שהוא יטעה. טעות זו תגרום לו גם למעשים שאינם נכונים. למשל אם הגיע למסקנה שהשכן נותן לו, הוא יעריך יותר את השכן וינסה להחזיר לו טובה, למרות שיכול להיות שזה בכלל לא הוא. רק מפגש עם אותו נותן מסתורי יפתור את הספק. כך גם ביחס לאלוה. כל הפילוסופים רק שיערו והסיקו מהי זהותו של האלוה מהעולם ומהנחות שכליות, אך כל הוכחותיהם טבועות בחותם הספק. רק עם ישראל נפגש עם הקב"ה. לנו אין ערפל. אנו יודעים בוודאות מי הוא ה', הרי נפגשנו איתו במעמד הר סיני, ולכן יכולים לקרוא לו בשמו המפורש, יוֹד הָא וְיָוֹהָא.

הרחבות

קריאת שמו של רבונו של עולם

קורא אותו בְּשֵׁם פְּרָטִי, רָמַז לְזֶה אֲשֶׁר דָּבַר עֲמוֹ. קריאת שמו של דבר מבטאת את המפגש עימו. דווקא מי שיש לו יחס כלשהו לזולתו, יכול לקרוא לו שם. המדרש מספר כיצד קרא האדם שמות לאחר בריאתו: "העבירן (הקב"ה) לפני אדם, אמר לו זה מה שמו, אמר זה שור, זה חמור, זה סוס וזה גמל. ואתה, מה שמך? אמר לו אני נאה להקרא אדם שנבראתי מן האדמה. ואני, מה שמי? אמר לו לך נאה להקראות אדני שאתה אדון לכל בריותיך, א"ר אחא 'אני ה' הוא שמי' (ישעיה מב) הוא שמי שקרא לי אדם הראשון" [בראשית רבה יז, ד].

לכאורה, דברי המדרש קשים, שהרי השם שאותו נתן אדם הראשון לקב"ה הוא שם אדנות, ואילו בפסוק מוזכר שם הויה. האלשיך הקדוש, הקשה קושיה זו, ותיירץ: "וזה יתכן כן אדם, שאמר הלא יומרוך למזמה לומר כי שמך הגדול של הויה על השמים כבודו, ולרוממותו לא ישגיח בארץ, אך על שם אדנות-הוא שכונה-יש מקום להודות שהוא אדון בארץ. על כן לשלול זה, אמר לך שם הויה נאה ליקרא אדני, שאתה עם כל גדולתך אדון לכל בריותיך, שאתה אדון ומשגיח והם בריותיך" [פירוש האלשיך לבראשית ב, י].

שאלות לדין

החבר אומר שהפנייה של הקב"ה אל האדם יכולה להיות באמצעות השכר והעונש. כיצד ניתן להתייחס לדברים היום? עד כמה השכר והעונש תופסים מקום אצלכם?

החבר מתאר את דרך ידיעת ה' מהרריה הנבואית והנלווה אליה. כבר יותר מאלפיים שלוש-מאות שנה שאין נבואה. הייתכן שיש בכל זאת דרך אחרת? במה תלוי חזרתנו לנבואה?

בְּאִמֵר הַפְּתוּרִי: וְאִךְ אֲדַע בְּיַחֲד אֶת מִי שְׁאִין לְרַמֵּז אֵלָיו, אֶלָּא אֲבִיא רְאִיָּה עָלָיו מִפְּעֻלֹתָיו? ידיעתו - מראייה נבואית

גְּאִמֵר הַחֲבֵר: אֲבָל רֹמְזִים אֵלָיו בְּרְאִיָּה הַנְּבֹאִית וּבְטְבִיעוֹת הָעֵין, כִּי הַבָּאֵת הַרְאִית מִתְּעָה, וּמִהַבָּאֵת הַרְאִית יִתְחַדְּשׁוּ הָאֲפִיקוֹרְסוֹת וְהַשִּׁטוֹת הַנְּפֻסְדוֹת. וכי מה גָּרַם לַמְּשֻׁנִים לומר שִׁישׁ שְׁתֵּי סִבּוֹת קְדוּמוֹת אִם לֹא הַבָּאֵת הַרְאִית? ומה גָּרַם לְבַעֲלֵי הַקְּדָמוֹת לומר שֶׁהַגְּלָגֶל קְדָמוֹן, וְשֶׁהוּא סִבַּת עֲצָמוֹ וְסִבַּת זִוְלָתוֹ, אִם לֹא הַבָּאֵת הַרְאִית? וְכֵן עוֹבְדֵי הָאֵשׁ וְעוֹבְדֵי הַשֶּׁמֶשׁ, הַבָּאֵת הַרְאִית גְּרָמָה לָהֶם לָזֶה. אֲבָל דְּרָכֵי הַרְאִית חֲלוּקוֹת, מִהֵן מְעַמִּיקוֹת חֶקֶר וּמִהֵן מְקַצְרוֹת, וְהַמְּלֵאוֹת שֶׁבֵּהֶן חֲקִירוֹת הַפִּילוֹסוֹפִים, וְדְרָכֵי הַבָּאֵת הַרְאִית גְּרָמוֹ לָהֶם לְדַבֵּר עַל אֵל שְׁלֹא יִזְקְנוּ וְלֹא יוֹעִילֵנוּ, וְאִינוּ יוֹדְעֵי תַּפְלוּתֵנוּ וְקַרְבְּנוּתֵנוּ, וְלֹא עוֹבְדֵתֵנוּ וְלֹא מְרִינֵנוּ, וְשֶׁהָעוֹלָם קְדָמוֹן קְדָמוֹתוֹ. וְאִין אֲצֵל אֶחָד מֵהֶם שֶׁם פְּרָטִי לְאֵלֹהֵי שְׂרֹמְזִים אֵלָיו, אֶלָּא אֲצֵל מִי שֶׁשָּׁמַע דְּבֹרוֹ וְצִוּוֵי וְהִזְהַרְתּוֹ, וּגְמוּלוֹ עַל הָעֲבוּדָה וְעִנְשׁוֹ עַל הַמְּרִי, וְהוּא קוֹרֵא אוֹתוֹ בְּשֵׁם פְּרָטִי, רָמַז לְזֶה אֲשֶׁר דָּבַר עֲמוֹ וְאָמַת אֲצֵלוֹ שֶׁהוּא בּוֹרֵא הָעוֹלָם אַחֵר הַעֲדָרוֹ. וְתַחֲלָתָם אָדָם, לֹא הָיָה יוֹדֵעַ אֶת ה' לֹאֵל דְּבֹרוֹ עֲמוֹ, וּגְמוּלוֹ וְעִנְשׁוֹ, וְהַמְצִיאֵ לוֹ אֶת חָהּ מְצַלֵּעַ מְצַלְעוֹתָיו, וְהַתְּאֵמַת שֶׁזֶה הוּא בּוֹרֵא הָעוֹלָם, וְרַמַּז אֵלָיו בְּדַבְּרוֹ וּבְתַאֲרִים וּקְרָאוֹ ה'". וְלֹאֵל זֶה הָיָה נִשְׁאָר בְּשֵׁם אֱלֹהִים, שְׁלֹא יִתְאֲמַת מִה הוּא, הָאֵם הוּא אֶחָד אוֹ יוֹתֵר, הָאֵם הוּא יוֹדֵעַ אֶת הַפְּרָטִים אִם לֹא? אַחֵר כֵּן קָזַן וְהֶבֶל אָמְנָם יְדַעוּהוּ אַחֵר שֶׁקָּבְלוּ מֵאֲבִיהֶם בְּרְאִיָּה הַנְּבֹאִית. אַחֵר כֵּן נָח, אַחֵר כֵּן אֲבָרְהָם יִצְחָק וְעֵקֶב, עַד מֹשֶׁה וּמִי שֶׁאֲחַרְיֵו מִן הַנְּבִיאִים, וּקְרָאוּהוּ הֵם ה' בְּרְאִיָּתָם, וּקְרָאוּהוּ הָעַם הַמְּקַבְּלִים מֵהֶם ה' בְּקַבְּלָתָם מֵהֶם, הָיִית שֶׁדָּבְרוּ וְהִנְהִיגוּ מִתְּחִבָּרִים אֵל בְּנֵי אָדָם, וְהַסְּגִלוֹת מִבְּנֵי אָדָם דְּבָקִים בּוֹ, עַד שֶׁהָיוּ רוֹאִים אוֹתוֹ בְּמַצוּעַ מִה הַנְּקִרָא 'כְּבוֹד', ו'שְׂכִינָה', ו'מְלֻכוֹת', ו'אֵשׁ', ו'עֲנָן', ו'צֵלִם', ו'תְּמוּנָה', ו'מְרָאָה הַקְּשֵׁת', וְזוֹלָת זֶה מִמֶּה שֶׁמְּזוֹרָה לָהֶם שִׁישׁ פְּנִיָּה אֵלֵיהֶם מֵאֲתוֹ יִתְעַלֶּה, וְהֵם קוֹרְאִים לָזֶה 'כְּבוֹד ה'".

ואיך אדע ביחוד וכו' - כיצד ייתכן שם לדבר שאין לנו השגה בו כלל, אלא רק נודעת מציאותו מפעולותיו. **למשנים** - למאמינים בשניות, שיש יותר מאלוה אחד. **בעלי הקדמות** - המאמינים שהעולם קדמון ולא ברוא. **המלאות שבהן** - הראיות הטובות והמדויקות יותר הן של הפילוסופים. **אחד מהם** - מהפילוסופים. **מי ששמע** - הנביא (ומי שקיבל ממנו). **אחר העדרו** - יש מאין. **במצוץ מה** - באמצעי מסוים.

ביאורים

הדרך היחידה להיפגש עם הקב"ה ולא רק עם מעשיו היא רק דרך עם ישראל. ישנם עוד עמים שעובדים אותו אך הוא אינו מתחבר אליהם. משל למה הדבר דומה? לרב שיש לו כמה תלמידים. כל תלמיד אומר 'אני המוסמך ביותר למסור את דברי הרב ולפרשם'. למי מהתלמידים נאמין? לתלמיד שהרב קירב אותו אליו, אירח אותו לסעודות בביתו, לימד אותו באופן אישי, ואמר ללא הרף שרק לאותו תלמיד הוא יכול לקרוא תלמידו. כל השאר יכולים לחשוב שהם מכירים את הרב אבל הוא היחידי שהרב סמך את ידיו עליו ואמר שהוא ממשכו. עם ישראל הוא אותו תלמיד. תלמיד שהוא גם בנו של הקב"ה. העם היחידי שהקב"ה קרא עליו את שמו. עם שיש קשר תמידי בינו לבין הקב"ה, ושטרדי חייו מונהגים לפי מידת הקשר שלו עם הקב"ה. העם היחידי שהאל התגלה אליו ואמר "אתם עדי נאם ה'" [ישעיהו מג, יב]. מזה מובן שעובד אלוהים מכל אומה בעולם שרוצה לצאת מעבודת אלוהים שנובעת רק משכל ומחקירות ולעבור לעבודת אלוהים שבה אלוהים חי וקיים, חייב לעבור דרך עם ישראל. עם ישראל הוא הצינור הבלעדי להופעת הקדושה בעולם. הוא היחידי שנפגש עם הקב"ה ועובד אותו מתוך ידיעה ולא רק מתוך גישוש שכלי והוכחות קרות, ולכן הוא היחידי שמכיר את שמו המפורש והמיוחד של הקב"ה. שם זה הוא השורש לכל השמות וההתגלויות של הקב"ה בעולם. לכן אותיותיו של שם זה הן אותיות 'אהווי' שהן גם נקראות בפני עצמן וגם מתלוות לאותיות אחרות ומשפיעות על הגיית התנועות הנלוות אליהן. כך גם הקב"ה, שמו המיוחד מתגלה גם כשלעצמו, לעם ישראל, וגם מהווה שורש לכל הגילויים האלוהיים בעולם.

הרחבות

קריאתו של משה כלפי הארון

יִישׁ שֶׁקְרָאוּ אֶת הָאָרוֹן ה', כְּמֵאֲמֹר: "קוּמָה ה'" בְּנִסְעוֹ, וְ"שׁוּבָה ה'" בְּנוּחוֹ. הרש"ר הירש, מסביר פסוק זה באופן מעט שונה, ואומר שקריאתו של משה הייתה לה' עצמו: "ועל הארון, שהוא ארון התורה, אמר משה את דבריו; בנסוע הארון ובנוח הארון קרא משה לה' בעצמו שיקום או ישוב. נמצא שמסעות התורה היו בעיניו מסעות ה' עלי אדמות. במקום שהתורה לא תמצא לה נוח, שם אין נוח לשכינה; ובמקום שיש משכן לתורה, שם יש משכן לשכינה" [פירושו רש"ר הירש לבמדבר י, לה].

ההבדל בין ישראל לאומות העולם בנבואה

אֵין הַצְּטֻרְפוֹת בֵּינוּ וּבֵין אֲמָה מִן הָאֻמוֹת, הוֹאִיל וְאֵין הוּא מֵאֲצִיל אֹרֹו אֶלָּא עַל הַסְּגָלָה. רבי דוד כהן 'הנזיר', בביאורו לכוזרי, כתב על משפט זה: "וזהו יסוד בתורת ר' יהודה הלוי, כי הענין האלהי אינו אלא בסגלה, ישראל. וזה הנבואה אינה אלא בישראל".

בהמשך כתב הרב הנזיר שהיו מי שהקשו על ריה"ל מהנביא עובדיה שהיה גר (סנהדרין ט:), ולמרות זאת זכה לנבואה, ותיירץ: "אמנם יש לומר כי גר הנכנס בקהל ישראל, ולא רק מקים תורת ישראל, אלא נולד מחדש בקהל ישראל, וזה במעלה העליונה, אולי יש לומר שנהיה כישראל, לכל המעלות כמו עובדיה".

שאלות לדין

בדבריו מזכיר החבר מספר פסוקים שנאמרים בראש השנה. "עלה אלוהים..." ו"עם אלוהי אברהם". מה מיוחד בראש השנה שמזכירים בו פסוקים אלו בתפילה?

ה"שמות" הם דווקא בעברית. בעיקר השם המיוחד. איך לדעתכם צריך להתייחס היום ללשון הקודש? ככל השפות או שיש הבדל? יש לו ביטוי ביום יום?

השימוש המושאל בשם ה'

יִישׁ שֶׁקְרָאוּ אֶת הָאָרוֹן ה', כְּמֵאֲמֹר: "קוּמָה ה'" בְּנִסְעוֹ, וְ"שׁוּבָה ה'" בְּנוּחוֹ, וְ"עֲלָה אֱלֹהִים בְּתַרְוִיעָה ה' בְּקוֹל שׁוֹפָר", וְהֵם רוֹצִים לומר: אָרוֹן ה'. יִישׁ שֶׁקְרָאוּ אֶת הַיָּחִס וְהַצְּטֻרְפוֹת שֵׁישׁ בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵינוּ ה', וּבָזָה נֵאֶמֶר: "הֲלֹא מִשְׁנֵאִיךָ ה' אֶשְׁנֵא", וְ"אוֹיְבֵי ה'", רוֹצִים לומר: שֵׁם ה', או בְּרִית ה', או תּוֹרַת ה'. כִּי אֵין הַצְּטֻרְפוֹת בֵּינוּ וּבֵין אֲמָה מִן הָאֻמוֹת, הוֹאִיל וְאֵין הוּא מֵאֲצִיל אֹרֹו אֶלָּא עַל הַסְּגָלָה, וְהֵם מְקַבְּלִים אֶצְלוֹ וְהוּא מְקַבֵּל אֶצְלָם, וְכֵן נִקְרָא הוּא 'אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל', וְנִקְרָאִים הֵם 'עַם ה'' וְעַם אֱלֹהֵי אֲבֹרָתָם'.

ייחודיות עם ישראל

וְנִיחַ שֶׁקְצַת הָאֻמוֹת הִלְכוּ אַחֲרָיו וְעָבְדוּ אוֹתוֹ מִשְׁמַע וְקַבְּלָה, אֲיֵה קַבְּלָתוֹ הוּא אוֹתָם וְהִתְחַבְּרוּ בָּהֶם וּרְצוּנוֹ עִם עֲבֹדָתָם וְקִצְפוּ בְּמַרְיָם? אָנוּ רוֹאִים אוֹתָם נִעְזְבִים אֶל הַטָּבַע וְהַמְקַרָה, מְצַלִּיחִים וּמְתַמְסְפָּנִים לְפִיָּהֶם, לֹא בְּדָבָר שֵׁיתְאֻמֹּת שֶׁהוּא בְּעֵינֵי אֱלֹהֵי לְבָדוֹ. וְכֵן יָחַד אוֹתָנוּ בְּאֶמְרוֹ: "ה' בְּדָד יִנְחֵנוּ וְאֵין עִמּוֹ אֶל נִכְר". וְנַעֲשֶׂה הַשֵּׁם הַזֶּה מִיָּחַד לָנוּ, הוֹאִיל וְאֵין יוֹדְעוֹ בְּאֻמַּת יְדִיעָתוֹ זֹלָתָנוּ, וְהוּא שֵׁם פְּרָטִי, אֵינוֹ סוֹבֵל הָא יְדִיעָה כְּמוֹ שֶׁהִיא נֹסֶפֶת עַל אֱלֹהִים וְיֵאֶמֶר הָאֱלֹהִים.

אותיות שם ה'

זוה השם הוא מְכַלֵּל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יַחְדָּנוּ בָּהֶן, וְסוֹדוֹ נִסְתָּר, וְאֻמְנָם מַעֲלַת הָאוֹתוֹת הַמְיַחֲדוֹת לוֹ - שֶׁהֵן הַמְיַחֲדוֹת, מְפַנֵּי שֶׁהֵן אוֹתוֹת אֱהוִי אֲשֶׁר הֵן סִבַּת הוֹפְעַת כָּל הָאוֹתוֹת, כִּי לֹא תִבְטָא אוֹת מִן הָאוֹתוֹת לְלֹא הַמְצָאוֹת כִּחַ אֱלֹהֵי, רְצוּנֵי לומר הַפְתַּח לְאֶלֶף וְלֵהָא, וְהַקְּבוּץ לְאוֹ, וְהַחִירִיק לְיֹד, וְהֵן כְּרוּחוֹת, וְשֶׁאֵר הָאוֹתוֹת כְּגוֹפּוֹת. וְאֻמְנָם 'יָה' הִרְיָהוּ כְּמוֹתוֹ.

והם רוצים לומר - המכנים את הארון ה' מתכוונים. נעזבים אל הטבע - אין אצלם הנהגה על-טבעית. מצליחים ומתמסכנים לפיהם - לפי הטבע והמקרה. שיתאמת שהוא בעינינו אלוהי - שברור שיש בו הנהגה אלוהית ישירה. השם הזה - שם ה', הן כרוחות - אי אפשר לבטא אות בלי תנועה מסוימת, כפי שגוף אינו חי בלא רוח (וכן ה' מחיה את הכול).

